

**İNGİLİSDİLLİ VƏ AZƏRBAYCAN QADIN YAZARLARININ DİL KİMLİYİ VƏ
DİALEKTİZMLƏR (təhlilə ümumnəzəri giriş)**

Məqalədə ingilisdilli və azərbaycanlı yazıçıların dil kimliyi təhlil edilir. Məqalə çərçivəsində T. Morrison, E. Uoker, A. Babayeva və Ə.Cəfərzadənin dil kimliyinə dialektizmlərin istifadəsi ilə bağlı strategiyaları izlənilir. Müəllif konkret analiz keçməzdən əvvəl Standard English və Black English anlayışlarının müqayisəsinin sosiolingvistik aspektlərini təhlil edir. Məqalədə E. Uokerin “Bənövşəyi rəng” (“The colour Purple”) romanının əsas qəhrəmanlarının dil identikliyinə antaqonizminin səbəbləri izlənilir.

Müəllif həmçinin Ə. Babayevanın və Ə.Cəfərzadənin əsərlərində dialektikənin istifadəsinin ümumi prinsiplərini dəqiqləşdirir.

..Açar sözlər: dil kimliyi, Azərbaycan və ingilisdilli qadın yazıçıları, dil kimliyi

Azərbaycan və ingilisdilli qadın yazarlarının dil kimliklərinin müqayisəli təhlili onların idiolekt özəlliklərində dialektizmlərdən istifadə səviyyəsi və strategiyası ilə bağlı maraqlı məqamların təsbit edilməsinə imkan vermişdir. Bu müstəvidə xüsusilə maraq doğuran problemlər sırasında yazarın dil kimliyində, onun özünün bir fərd olaraq, aid olduğu simfonik dil kimliyinin inikası (konkret olaraq, leksik, fonetik və qrammatik dialektizmlər səviyyəsində təzahür tapan inikası) məqamı diqqəti cəlb edir. Bu baxımdan ingilisdilli qadın yazarlardan Toni Morrison və Elis Uokerin, Azərbaycan dilli qadın yazarlardan isə Əzizə Cəfərzadə və Ələviyyə Babayevanın idiolektləri xüsusi maraq kəsb edir. Məlumdur ki, Toni Morrison və Elis Uoker öz etnik aidliyi baxımından afroamerikan dil kimliyi daşıyıcılığına malikdirlər ki, bu da onların yaradıcılığı boyu sərgilədikləri idiolekt özəlliklərində tam yəqin olur. Hər iki yazıçının əsərlərinin dilini araşdırmış dilçilər onların dil kimliyində məhz afroamerikan dialektinin (yəni, başqa terminologiya ilə: **Black English** və ya **Ebonics** və ya, hətta “**afroamerikan dili**” kimi tanınan dialektin) bir çox spesifik cəhətlərinin təzahür tapdığını təsbit etmişlər (1; 2, s. 118; 3).

“Black English” terminin 1969-cu ildə yarandığı və həmin dövrdən günümüzədək öz aktuallığını qoruyub saxlamaqla, afroamerikalıların danışıq tərziləri ilə bağlı sosiolingvistik fenomeni təcəssüm etdirdiyi məlumdur. Onu da qeyd etmək ki, **Black English** terminini bəzi məqamlarda dilçilərin tərəfindən **Ebonics** kreol dili ilə ortaq məcrada nəzərdən keçirilirdi. Bu da mahiyyət etibarilə fərqli dil sistemi strukturlaşmasının eyni terminoloji “dam” altında cəmləndirilməsi kimi dəyərləndirilirdi. Belə ki, Ebonics ABŞ-da bəzi ada əhalisi tərəfindən işlədilən, habelə sahilyanı ştatlarda (Cənubi Karolina, Corciya) istifadə olunan dil olub özü ilə Afrika dilləri və ingilis dilinin kreollaşmasından törəyən çarparlaşmanı təcəssüm etdirir. Bundan fərqli olaraq, isə **Black English** müəyyən fonetik, qrammatik, leksik fərqliliklərlə spəsikliyinə ortaya qoyan dialektir (4). **Ebonics** və **Black English** terminləri dilçilik terminologiyasına XX əsrin 70-ci illərində gətirilmişdir. Belə ki, XX əsrin 60-cı illərindən qeyd edilən dövrədək eyni terminoloji mövqedə **Nonstandard Negro English** istilahı

işlədilirdi. Lakin 1973-cü ildə afroamerikan tələbələrini qəti etirazları arasında bu terminin imtina edilməsidir. (5, s. 182). Yeri gəlmişkən, onu da qeyd etmək ki, müasir dilçilikdə **Black English** və **Ebonics** istilahlarının müəyyən semantik differensiallığı ilə bağlı fikirlər səsləndirilsə də, bəzi dilçilər bu terminlərin ("**Eboniks**" və "**Black English**" istilahlarının) sinonimliyi mövqeyindən də çıxış edirlər (6, s. 15). Bu baxımdan demək olar ki, terminoloji paralellik problemi bir çox nəzəri aspektlərinə görə, hələ də müasir germanistika üçün hələ də öz birmənalı həllini tapmamışdır. Bu problemin həlminin mövzumuzda birbaşa aidiyyəti olmadığından, biz həmin istilahlara qarşıqlığı məqamına münasibət bildirmədən, tədqiqatımız boyu **Black English** istilahlından istifadəyə üstünlük verəcəyik.

Black English-in fərqliliyi, spesifikliyi ilə bağlı səngimək bilməyən müzakirələr hətta bəzi tədqiqatçıların bu sosiodialektə ayrıca özəl status tanınması ideyasını da ortaya atmışdır. Belə ki, müasir ABŞ afroamerikan dilçilərindən Con Makvorter "qara ingiliscə"nin standart ingilis dilindən subdialekt və ya "Standard English"-in "yetersiz, naqis variantı" olmadığını öndə sürməklə yanaşı, Black English-lə Standart English arasında fərqin İsveçrədə istifadə olunan alman dili (Swiss Standard German) ilə Almaniyada istifadə olunan alman dili (High German və ya Standard German) arasındakı fərq qədər olduğunu vurğulamışdır (7, s. 11). Bu isə məntiqli olaraq, o anlama gəlir ki, dilçinin təklifinə görə, Black English-ə, ingilis dilinin Britaniya və ABŞ variantları kimi, müstəqil variantı tanınmalıdır. Xatırladaq ki, alman dilinin High German və Swiss Standard German variantları arasında kifayət qədər əsaslı fərqlər mövcuddur (8). Bu baxımdan, sözsüz ki, "Standart English"-dən yətinəcə fərqli cəhətlərə malik olmasına rəğmən, "Black English"-ə ədəbi dil variantı statusunun tanınmasının nəzəri əsaslandırılması yoxdur.

"İngilis dilinin afroamerikan variantının fonetik, qrammatik, leksik xüsusiyyətlərə malik olduğunu" və bununla da "standart amerikalı ingiliscəsindən əsaslı şəkildə fərqləndiyini" qeyd edən İ.P. Rubsov onu xüsusilə vurğulayır ki, "bu spesifiklik fonetik, leksik, qrammatik xüsusiyyətlər standart ingiliscənin daha aşağı səviyyəsini təzahür etdirmir. Həmin xüsusiyyətlər afroamerikan dil təfəkkürünün mədəni və koqnitiv oriyentirlərini təsbit etməyə imkan verir və afroamerikan dil mühitinin dil sistemində inkişaf etdirilən inkişaf yolunun izlənilməsinə mümkün edir" (9, s. 138). Məhz, "afroamerikan dil təfəkkürünün mədəni və koqnitiv oriyentirlərini" özündə əks etdirməsi baxımından, ABŞ toplumunun afroamerikan kəsimi üçün bir növ identiklik göstəricisinə çevrilmiş olan Black English bu və ya digər səviyyədə bütün afroamerikalı məşəli ABŞ yazıçıların idiolektində təzahür tapır. Çünki standart ingiliscədə qələmə alınmış obrazların dil kimliyi real orta statistik afroamerikalının dil kimliyini əks etdirməyəcəkdir ki, bu da həmin əsərlərinin dilinin autentiklik əmsalını əhəmiyyətli dərəcədə aşağı sala bilərdi. Belə ki, Y.Lanberq Black English-in hal hazırda ABŞ-ın afroamerikan toplumunun 80%-i tərəfindən aktiv şəkildə istifadə olunduğunu, yəni bu dialeketin real işləkliyi malik olduğunu vurğulayır. Dilçi Black English-in müasir ədəbiyyatda, musiqidə, KİV-lərdə, məişətdə, gündəlik həyatda istifadə edildiyini qeyd edir. Y.Lanberqə görə, afroamerikan ailələrində dünyaya gələn uşaqların ilk dili (və ya dialekti) kimi məhz, Black English-in mənimsənilməsi

və həmin azyaşlıların əksər hallarda yalnız məktəbə getdikdə standart ingilis dili ilə “təniş olduğunu” bildirir. (10, s. 101-103).

Eyni zamanda T.Morrisonun və E.Uokerin oxucu auditoriyası ilk növbədə, məhz onların öz etnik-irqi qrup nümayəndələri idi ki, bir yazıçı kimi onlar xitab et-dikləri topluma onun (həmin toplumun) daha asan və qəlbinə daha yaxın olan niq formatında müraciət etmək ehtiyacı duyurdular. Bu baxımdan T.Morrisonun öz sözlərini xatırlatmaq yerinə düşərdi: “Mən qaradərili insanlar üçün yazıram... Mən (buna görə) üzr istəməli deyiləm” (Toni Morrison: ‘I’m writing for black people ... I don’t have to apologise’) (11). Burada maraq doğuran məqam ondan ibarətdir ki, T.Morrison özü Standart English-ə mükəmməl səviyyədə bələb olmuş, hətta universitet auditoriyalarında ingilis dilindən dərs demişdi. Məlum olduğu kimi, T.Morrison ən fərqli mövzulu əsərlərində Black English elementlərindən yetərinə aktiv şəkildə yararlanırdı. Bu da ilk növbədə öz auditoriyasının real kimliyini dolğun şəkildə əks etdirmək intensiyasından və afroamerikan toplumunun “səsini” Standart English-in “standartlaşdırmasından” konar, yəni olduğu kimi oxucuya çatdırmaq istəyindən qaynaqlanırdı. Y.Atkin-sonun da haqlı olaraq vurğuladığı kimi məhz, bu əsnə - Black Englishə istinad əsnəsi Toni Morrison yaradıcılığının özülü, qayəsi sayıla bilər (... the oral tradition of Black English is the foundation of Morrison’s work) (12, s. 12). Qeyd edərk ki, T.Morrison öz yanaşmasında “pioner” deyildi. Belə ki, İ.V.Qu-sarovanın da bildirdi ki, XX əsrin 70-ci illərindən etibarən ABŞ ədəbiyyatında “əsərlərin formal tərfinə diqqət artmağa başlamışdır”. Afroamerikan tənqidçi H.L.Geyts digər afroamerikan mənşəli görkəmli ABŞ qadın yazıçısı Zora Nil Hörtsonun (Zora Neale Hurston) “Their Eyes Were Watching God” romanında “afroamerikanlıların danışığının virtuoz şəkildə, yüksək ustalıqla əks olunduğunu” və bu romanın “bir növ “qara” ingiliscənin (Black English) ensiklope-diyasına çevrildiyini” vurğulamışdır. “Hörtsonun bu əsnəsi daha sonra Elis Uoker, Qloriya Neylor, Toni Morrison tərəfindən davam etdirilmişdir” (12).

Maraqlıdır ki, afroamerikan dialektinin toplumdakı sosial missiyasının tədqiqi məsələləri bu problemi sırf linqvistik, hətta sosiolinqvistik problem olmaqdan çıxaraq, onun ümumilikdə sosioloji mahiyyət kəsb edən qlobal məsələ kimi dəyərləndirilməsinə imkan yaratmışdır. Belə ki, afroamerikan dialekti afroamerikan dil kimliyinin fərqləndirici özəlliyi olmaqla bərabər, afroamerikan və qeyri-afroamerikan ingiliscəsi fərqləndirməsinin sosial qarşılaşdırma rəqin-də nəzərdən keçirilməsinə imkan verir. Bu səbəbdən də təsadüfi deyil ki, dilçilər, o cümlədən konkret olaraq, C.Riford Black English-in həm sosial dialekt aspektində, həm kreollaşma prosesi prizmasından dəyərləndirmiş, bununla bərabər hətta afroamerikan dialektinin tədrisi perspektivlərinin mümkünlüyünü araşdır-mışdır. (14, s. 9).

“Afro-amerikan dilinin (Morqan “dialekt” termininə deyil, məhz, “dil” ter-mininə üstünlük verir. – B.M.) afroamerikanlar üçün vacib olduğunu” vurğu-layan M.Morqan qeyd edir ki, “onun tənqid edilməsindən və ya tərnüm edil-məsindən asılı olmayaraq, o (afroamerikan diləkti – B.M.) afroamerikalı-ların nələrdən keçdiyinin əyani şəkildə şahidi olmuşdur” və bununla da, sözsüz ki, daha da böyük dəyər əldə etmişdi. Morqana görə, bu “dildə danışan danışıq formalalarına istinad etməklə öz sosial dünyasını, buradakı sinfi bərabərsizlik və irqçiliyi ifadə etmiş olur” (15). Yəni başqa sözlə desək, afroamerikan dialektin-

dən istifadə artıq savad göstəricisi olmayıb, afroamerikanların seçimi, öz etnik kimliyinin manifestasiyası, bəyanı, qabardılaraq qürurla ifadə edilməsinin simvoluna çevrilir. Afroamerikan dialektində danışmaq bu mədəniyyətin parçası olmasının etirafı və öz irqi fərqliliyindən çəkinmədən etnik kökləri ilə fəxr edərək ona aidliyini qürurla bəyan etmək anlamına gəlir. Bu zaman dialektizmlər, yəni orta statistik afroamerikanlının nitqindəki qrammatik və fonetik “yanlışlıqlar” məhz, afroamerikan simfonik (konkret etnik qrupa aid olan) dil kimliyinin çəkinmədən, hətta bəzi hallarda isə nümayişkaranə tədqimatdır. (məsələn, müasir ABŞ hip-hop mədəniyyətində ifadə tapan dil kimliyi özəlliklərinə nəzərən bunu əminliklə demək olar. (16, s. 3).

Maraqlıdır ki, dilçilər afroamerikanlıların standart ingiliscədən istifadə etməsi və ya afroamerikan dialektinə üstünlük verməsinin bir növ irqçiliyə, afroamerikanlıların öz haqları uğrunda mübarizəsinin nəticələrinə münasibətində ifadə tapdığını vurğulayırlar. Başqa sözlə desək, afroamerikanlının standart ingiliscəyə münasibəti sanki onun dil kimliyi ilə bərabər vətəndaş kimliyini də ifadə edən “lakmus kağızını” təcəssüm etdirir. Bu baxımdan M.Morqanın yanaşması xüsusilə diqqətə layiqdir. Dilçi yazır: “cəmiyyətdə müvəffəqiyyət qazanmış yetkin insanın (söhbət afroamerikanlı yetkindən gedir. – B.M.) irqçiliklə mübarizənin uğurla başa çatmasının sübutu kimi standart ingilis dilindən istifadə edir. Yeniyyətə isə dil oyunları və verbal stratejiyalar vasitəsilə özünü dünyaya qarşı qoyur və bu səbəbdən də diləkdə (afroamerikan diləktində - B.M.) danışır” (15, s. 7-8). M.Morqanın yanaşması ilə müəyyən mənada razılaşmaq olar ki, afroamerikan dialektindən istifadə həmin şəxsin dil kimliyi ilə yanaşı, onun vətəndaş mövqeyini, irqçilik probleminə münasibətini ifadə edir. Lakin reallıq bu istifadə faktlarının yalnız yeniyyətə şəxslərin danışdığı ilə məhdudlaşdığını iddia etmək kökündən yanlışdır. Ən azından Toni Morrison və Elis Uokerin yaratdığı afroamerikan obrazlarının dil kimliyinin spesifik özəlliklərinin müqayisəli təhlili afroamerikan dialektindən istifadənin yalnız yeniyyətə “etirazçılığı”, nümayişkaranə pafosu ilə bağlı olmadığını ortaya qoyur. İstər T.Morrison, istərsə də E.Uokerin yaratdıqları obrazların ən fərqli yaş dövrlərini əhatə etməsi, ən fərqli sosial çevrələri təcəssüm etdirməsi M.Morqanın yanaşmasının tam adekvat olmadığını söyləməyə əsas verir. Sözsüz ki, bir çox hallarda yazıçılar obrazlarının dil kimliyini diləktizmlərlə yükləməklə onların təhsil səviyyəsinin məhdudluğunu vurğulamaq istəyirlər. Məsələn, irəlidi təfsilatlı şəkildə izləyəcəyimiz kimi, Elis Uoker özünün 1982-ci ildə işıq üzü görmüş və ABŞ tarixində ilk dəfə olaraq, öz afroamerikan qadın müəlliminə mötəbər Pulitser mükafatını (Pulitzer Prize) qazandırmış “The Color Purple” romanında məhz, dil kimliyi antoqonizmi sayəsində personajların sosial identifikasiyanı nümayiş etdirməyə müvəffəq olmuşdur. Belə ki, afroamerikan ədəbiyyatı şedevrləri sırasına daxil olmuş bu epistoluar roman iki bacının məktublarına əsasən formalaşmışdır. Və məntiqli olaraq, bu romanın üslubunun əsas “məhək daşı” Sili və Netti (Celie – Nettie) adlı bacıların uzun zaman kəsimini əhatə edən yazışmalarında sərgilənən dil kimliyi özəlliklərini, ideolekt spesifikasiyini əhatə edir. Birinci bacının təhsilsiz olması, ikinci bacının isə Silinin fədakarlığı sayəsində fərqli həyat tərzinə malik olmaqla, missionerlərə qoşula bilməsi bu personajları dil kimliyində təsirsiz ötürə bilməzdi. Tədqirəlayiq haldır ki, E.Uoker həmin personaj “kimlik”lərinin labüd fərqlərini həmin obrazların dil

kimliklərinin idiolekt özəlliklərində aydın şəkildə illüstrasiya etməyə müvəffəq olmuşdur. Nümunələrə diqqət edək. İlk olaraq, Silinin Black English formatındakı dil kimliyini nəzərdən keçirək:

He **come** home with a girl from round Gray. She **be** my age but they married. He **be** on her all the time. ; But he just **ast** me what I'm talking bout.; My mama **dead**. (17, s. 9). Nettinin Standart Englishdəki nitqi yuxarıdakı nümunələrlə kəskin təzad təşkil edir: Well, the morning after the road was “finished” as far as the Olinka were concerned (after all, it had reached their village), what should we discover but that the roadbuilders were back at work. They have instructions to continue the road for another thirty miles! (17, s. 88).

Əsərin tərcüməçilərindən biri olan M.Zavyalovanın da haqlı olaraq, qeyd etdiyi kimi, Silinin məktubları sırf afroamerikan dilaektində yazıldığı halda (M.Zavyalova, hətta “ingilis dilinin afroamerikan variantı” terminindən də çəkinmir. – B.M.), **Netinin məktubları “düzgün, demək olar ki, viktorian yazı üslublu, hətta bir qədər poetik stildə qələmə alınmışdır”** (kursiv bizimdir. – B.M.) (19). Bununla da müəllif öz obrazlarının real kimliyinə adekvat olan, yəni onların sosialiyerarxik kimliyini autentik şəkildə əks etdirən dil kimliyini formalaşdırma və hətta onları qarşılaşdırma bilməmişdir. Qarşılaşdırma məqamı ilə bağlı onu demək istərdik ki, tədqiqatçılar məhz bu kontrastın qabardılması məqamında Silinin daha “uduşlu” mövqedə olmasına diqqət çəkmişlər. Belə ki, araşdırmaçılara görə, Nettinin məktublarındakı rəqib standart ingiliscədən (yəni, ifrat “üzgün”, normalar çərçivəsində qapılıb qalmış və bu səbəbdən də “cansızlaşmış” ingiliscədən) fərqli olaraq, Silinin “daha aşağı səviyyəli nitqini” təzahür etdirən yazı üslubu daha dinamik, daha çəvik, daha canlı təəssürat oyadır və simpatiyaları öz üzərinə çəkir. Və bu məqamda, yəni üstünlüyün Silinin üslubuna tanınmasında Nettinin üslubunun ifrat “ağıllığı” heç də sonuncu rol oynamır. (Ironically both styles are written by black characters but Celie’s flexibility of language, supposedly an inferior form of speech, seems much more expressive than the rigid ‘white’ code which Nettie uses.) (20). Heç şübhəsiz ki, implicit şəkildə aparılan bu dil kimlikləri qarşıdurması, əslində E.Uokerin öz yanaşmasını və öz seçimi inikas etdirir. Belə ki, Pi-Li Hsiaonun da qeyd etdiyi kimi, Uokerin təhkiyəsi onun öz doğma afroamerikan irsinə qarşı həssaslığını nümayiş etdirməklə yanaşı, həm də yazarın “ağdərili insanların dilinin üstünlüyü” (yəni, Standart Englishin üstünlüyü – B.M.) fikrinə qarşı bir növ nümayişkarənə etirazını təəssüm etdirir. Belə ki, E.Uoker implicit şəkildə öz dərin simpatiyasını məhz Siliyə və onun üslubuna verməklə afroamerikan dialektinin autsayder mövqeyindən bərabərhüquqlu mövqeyə keçirtməyə müvəffəq olmuşdur. Bəzi tədqiqatçılar Black Englishə münasibətdə bu qeyri-standart ingiliscə ilə afroamerikan toplumun danışıqı arasında bərabərlik işarəsinə etiraz edirdilər ki, bu da sözsüz ki, E.Uokerin dil kimliyinə münasibətdə tənqidilərin meydana çıxmasını qaçınılmaz etmişdir. Belə ki, hamın araşdırmaçılara görə, E.Uoker və onunla eyni mövqedən çıxış edərək Black English-i tərənnüm edən, ona bir növ üstünlük tanıyan digər afroamerikan yazarlar afroamerikanlıların danışıq tərzini neqativ kontekstdə işıqlandırmırlar. Yəni, E.Uoker və ardıcılıları afroamerikalı toplumun nitqini tənəzzülə uğramış ingiliscə nitqi kimi təqdim edirlər (22). Göründüyü kimi, hətta afroamerikan mənşəli tədqiqatçılar arasında, bu dialektə bədi

əsərlərdə ayrı-ayrı obrazların dil kimliyinin yaradılması baxımından istifadə formatına qarşı yekdil münasibət mövcud deyildi.

Müqayisə üçün deyək ki, Azərbaycanlı yazarların əsərlərinin dilində dialektizmlərdən istifadə məsələsində də yekdilliyin mücahidə olduğunu söyləmək çətindir. Doğrudur, burada (həmin yanaşma fərqliliyində) irqiyyətlik qarşılaşdırma faktoru rol oynamır. Azərbaycan qadın yazarlarının dilində dialektizmlərin təzahür formatı ilə bağlı daha fərqli formatlı spesifikasiklər meydana çıxır.

Azərbaycan dilli qadın yazarlarının dil kimliyinin onların əsərlərinin dilindəki inikası məqamı ilə bağlı təhlillər maraqlı və bəzi aspektlərinə görə, hətta paradoksal sayıla biləcək vəziyyətlərin izlənilməsinə imkan verir. Qadın yazarlarımızın dil kimliyinin ifadəsi baxımından, habelə onların obrazlarının dolğun və hərtərəfli təqdimatı baxımından, dialektizmlərdən istifadə məqamı heç şübhəsiz ki, mühüm rol oynayır. Maraqlıdır ki, diaxronik və müqayisəli əsaslı araşdırmalarımız Azərbaycan qadın yazıcılarının, ümumiyyətlə milli bədii irsimizin XX-XXI əsrin əvvəllərini əhatə edən zaman kəsimində dialektizmlərdən istifadəsi baxımından eyni mövqə sərgiləmədiyini təsbit etməyə imkan verir. Belə ki, XX əsrin I yarısında dialektizmlərdən istifadə məqamı bir o qədər də alqışlanmadığı halda, elə həmin yüzilliyin II yarısından etibarən bu məsələyə münasibət əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmişdir. Zamanla yazarlar, o cümlədən haqqında böhs edəcəyimiz qadın yazıcılarımız öz yaradıcılığında obrazların autentikliyinə formalaşdırılması baxımından dialektizmlərə daha sıx intensivliklə müraciət etməyə başlamışlar. Maraqlıdır ki, eyni bir yazarın yaradıcılığının müqayisəli tədqiq onun bu məsələ ilə bağlı müəllif strategiyasının dəyişdiyini söyləməyə imkan verir. Belə ki, konkret olaraq, Ə.Cəfərzadə öz yaradıcılığının ilkin mərhələsində əsərlərinin dilində dialektizmlərə o qədər də geniş yer verməyə də, yaradıcılığının püxtələşmə dövrünə təsadüf edən romanlarında (irəlidə izləyəcəyimiz kimi) bu qəbildən elementlərdən ustalıqla istifadə etmişdir.

Azərbaycan yazarlarının dialektizmlərdən istifadə məsələsinə münasibətdən də əsaslı şəkildə dəyişimin baş verməsində ədəbi dil və dialektlərin qarşılıqlı əlaqəsi probleminə yanaşmanın dəyişməsilə şərtlənmişdi. Belə ki, N.Xudiyevin də qeyd etdiyi kimi, “Vaxtilə dialektlərin ədəbi dilin zənginləşməsi mənbələrindən biri olması tamamilə inkar edilirdi. Bununla da, əslində, ədəbi dil və dialektlər bir-birindən tamamilə təcrid olunurdu. Dialektizmlərin ədəbi dildə işlədilməsi guya məhəlloçuliyi, milli və sinfi ayrışdırılışı yenidən dirildir. Həlbuki dialektlər ədəbi dilin maddi əsasıdır, onun qida mənbəyidir. Dialektlər dil sistemi həlqəsindən kənarında deyildir” (23, s. 218). Məhz, dilçilik nəzəriyyəsi müstəvisində yanaşmanın loyallaşması dialektizmlərdən istifadənin kütləviləşməsi məqamında “yaçıl işıq” effekti yaratmış oldu. Ədəbi dil və dialekt dioxotomiyalarının bir-birindən fərqləndiyi qədər, bir-birini qidalandırması gerçəkliyinin etirafı obrazların dil kimliyini “sterillikdən” qurtardı. Belə ki, dialektizmlərin qüsurlu cəhət kimi kənarlaşdırılması və onların ədəbi dilin bədii üslubuna “girişin”nin yasaq edilməsi obrazların dil kimliklərinin təqdimatında müəyyən “sünilik”, qeyriautentiklik abuhavası yaradırdı. Belə ki, yazarlar təhsilsiz, cahil insanın nitqi ilə ədəbi dildə danışdığı gündəlik nitq vərdişinə çevirmiş ziyalı nitqini az qala eyniləşdirmək məcburiyyəti ilə üzlaşirdilər. Dialektizm “tabularının” (“tabu” metaforasından, sözsüz ki, şərtliliklə istifadə edilir) aşılması Azərbaycan yazıcılarının o cümlədən Ə.Cəfərzadənin öz yaradıcılığında sərgilə-

miş olduqları müəllif dil kimliyində və təhkiyə (yaradıcılıq) dili strategiyalarında fərqli taktikalardan istifadə etməsinə qətiyyətli təminat vermişdi. Bundan sonra, müəyyən bölgənin dil mühitinin adekvat şəkildə canlandırılması üçün, yəni mətnin autentiklik səviyyəsinin artırılması naminə, usta qələm sahibləri, o cümlədən, Ə.Cəfərzadə, Ə.Babayeva kimi qadın yazarlarımız leksik, morfoloji dialektizmlərdən yararlanmağı məqsəduyğun hesab edirdilər. Bu zaman dialektizmlər ayrı-ayrı obrazların dil kimliyinin yerli sakinlərin real danışdığı tərzinə maksimum dərəcədə yaxınlaşdırmağa çalışırdılar. Bu məqamı diqqətə alan S.Cəfərov da qeyd edirdi ki, “hər hansı bir rayonun və ya yaşayış məntəqəsinin həyatını daha real və qəribə şəkildə vermək, əsərdə ayrı-ayrı surəti canlandırmaq üçün yazıçı o yerin və ya surətin mənsub olduğu şivə xüsusiyyətlərindən geniş istifadə edə bilər” (24, s. 80). Ə.Cəfərzadə və Ə.Babayevanın əsərlərinin dilində yer alan və bilavasitə obrazların dil kimliyinin “açıqlanmasına” xidmət edən həmin dialektizmlərin işlənmə mövqelərinə diqqət edək.

- Vallah, **qədəş**, mən səndən **gülcən** inciməmişəm... Hə, demişdim ki, yaxçı caydır, özünü dünyasında sözümdən çıxılmaz....Ancaq **aduvü**, **familivi** deyəndən sonra təəccübləndim (25, s. 273);

- Hələ yaxşı baxtdı, **aaz!** Allah axır **günüvü** xeyir eləsin! Bəy də, mən də sənə pis **yön qurmarıq**. ...Hələ bu qapıda dolanacaq**suz**, o da, sən də... **Neşşə** ağlayırsan? Hələ qızların **xəşyətidi**, or adı çəkildə gözlərinin qorasını axıdılar. (26, s. 66).

Təqdim olunan nümunələrdə istər Ə.Babayevanın, istərsə də Ə.Cəfərzadənin obrazlarının dil kimliyi öz zəngin “dialekt kaloriti” ilə seçilir. Lakin bu iki Azərbaycan qadın yazarının öz müəllif dil kimliklərinin nümayiş etdirdiyi təhkiyə strategiyasının müqayisəli təhlili (digər araşdırmalarımızda idaha təfəssilatlı şəkildə zəhmətçəmiz kimi) onların fərqli intensivlikdən qaynaqlanaraq dialektizmlərə müraciət etdiyini söyləməyə əsas verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Atkinson Y. Language That Bears Witness: The Black English Oral Tradition in the Works of Toni Morrison (pp. 12-30) // The Aesthetics of Toni Morrison: Speaking the Unspeakable, Ed. Marc C. Conner., Jackson: University Press of Mississippi, 2000, 153 pp. <https://books.google.az/books?id=-dkNwltcrb10C&pg=PA12&lpg=PA12&dq=As+this+comment+confirms,+the+oral+tradition+of+Black+English+is+the+foundation+of+Morrison%E2%80%99s+work.&source=bl&ots=FQ->
2. Laurel M. Alice Walker, Modern Novelists Series. London: Macmillan, New York: St. Martin's Press, 2000, p. 252. https://books.google.az/books?id=iiYdBQAAQBAJ&pg=PA118&lpg=PA118&dq=Alice+Walker+black+english&source=bl&ots=FZ3jc7VXcV&sig=A_CfU3Knn4c_iPn_WkVcLWbfmFFbSMKQg&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwiNjtqf15DqAhXzoFwKHZx7Aw8Q6AEwEnoECAwQAQ#v=onepage&q=Alice%20Walker%20black%20english&f=false
3. Ningsih S. The African American Vernacular English in Walker's The Color Purple <https://journal.trunojoyo.ac.id/prosodi/issue/viewFile/449/22>
4. Mufwene S.S. African American English. Dialect <https://www.britannica.com/topic/African-American-English>
5. Минаева В. В. Black English и его лексическая составляющая // Вестник МГУКИ, 2014, № 4 (60) июль-август, с.181-184. <https://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-black-english-i-ego-leksicheskaya-sostavlyayuschaya>

6. Себряк А.Н. Становление и функционирование афроамериканских антропонимов: на материале американского варианта английского языка, *Автореферат диссер... канд. филол. наук.*, Москва, 2014, 26 с.
7. McWhorter Jh. Talking back, talking Black : truths about America's lingua franca (1st ed.). New York, NY: Bellevue Literary Press., 2017, 192 p.
8. Feng D. 16 Ways Swiss German is different than Standard German [https:// www.newlyswissed.com/swiss-german-vs-standard-german/](https://www.newlyswissed.com/swiss-german-vs-standard-german/)
9. Рубцов И.Р. Афро-американский социоэтнический диалект и его социолингвистический статус // Вестник Ставропольского государственного уни-верситета, 56/2008, с. 138-142 <http://vestnik.stavsu.ru/56-2008/21.pdf>
10. Ланберг Е. С. Black English и миф «правильный английский язык»//Филологичес-кие науки. Вопросы теории и практики, Тамбов: Грамота, 2013. № 11 (29): в 2-х ч. Ч. I. С. 101-103
11. Hoby N. Toni Morrison: 'I'm writing for black people ... I don't have to apologise' // The Guardian, 25 Apr 2015, <https://www.theguardian.com/books/2015/apr/25/toni-morrison-books-interview-god-help-the-child>
12. Гусарова И.В. Литературная традиция в творчестве афроамерикан-ских писателей последней четверти XX века: Тони Моррисон, Глория Нейлор, Элис Уокер, Диссертация ... канд. филол.наук, 2003, 203 С. [https:// www.dissercat.com/content/literaturmayaya-traditsiya-v-tvorchestve-afroamerikan-skikh-pisatelei-poslednei-chetverti-xx-ve](https://www.dissercat.com/content/literaturmayaya-traditsiya-v-tvorchestve-afroamerikan-skikh-pisatelei-poslednei-chetverti-xx-ve)
13. Fox M. Toni Morrison, Towering Novelist of the Black Experience, Dies at 88 //The New York Times, Aug. 6, 2019 <https://www.nytimes.com/2019/08/06/books/toni-morrison-dead.html>
14. Rickford J. R. Foreword // A Linguistic Introduction. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. pp. IX-X.
15. Morgan M. Language, Discourse and Power in African American Culture. Cambridge: Cambridge University Press, 2002 <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam033/2001043689.pdf>
16. Богданов А.В. Лингвокультурные характеристики афроамериканского рэп-дискурса, автореферат диссер...канд.филол.наук., Волгоград, 2007, 18 С.
17. Walker A. The Color Purple., London: Orion Publishing Group, 2014, https://archive.org/stream/the-color-purple-alice-walker/the-color-purple-alice-walker_djvu.txt
18. Epistolary novel <https://www.britannica.com/art/epistolary-novel>
19. Завьялова М. Элис Уокер. “Цвет пурпурный” (От переводчика) // <http://tema-wm.ru/viewtopic.php?id=3872>
20. Language style and register // The Color Purple: Narrative. [https:// crossref-it.info/textguide/the-color-purple/42/3273](https://crossref-it.info/textguide/the-color-purple/42/3273)
21. Mataire L.R. Use of language in The Color Purple // The Reader, 22 SEP, 2014 <https://www.herald.co.zw/use-of-language-in-the-color-purple/>
22. Wilson K. DoYa Understan' What I'm Sayin'? An Examination of Alice Walker and Sapphire's Use of Ebonics//University of Hawai'i at Hilo-Hawai'i Community College HOHONU 2013 Vol. 11 <https://hilo.hawaii.edu/campuscenter/hohonu/volumes/documents/DoYaUnderstanWhatImSayinAnExaminationofAliceWalkerandSapphiresUseofEbonicsKellieWilson.pdf>
23. Xudiyev N. M. Azərbaycan ədəbi dili lüğət tərkibinin inkişafı (sovet dövrü). Dərs vəsaiti. Bakı: Elm və təhsil, 2013, 480 s.
24. Сəғərov S.Ə. Müasir Azərbaycan dili (leksika): II hissə. Bakı: Maarif, 1982, 215 s.
25. Babayeva Ə. Haradasan dost, harada... Bakı: Gənclik, 1977, 408 s.
26. Cəfərzadə Ə. Aləmdə səsim var mənim. Bakı, Şərq-Qərb, 2006, 432 s.

РЕЗЮМЕ

БАНОВША МАМЕДОВА
ЯЗЫКОВАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ И ДИАЛЕКТИКА АНГЛИЙСКИХ И
АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ
(Общее введение в анализ)

В статье анализируется языковая идентичность англоязычных и азербайджанских писателей. В рамках статьи прослеживаются стратегии Т. Моррисона, Э. Уокера, А. Бабаевой и А. Джафарзаде в использовании диалектизмов в языковой идентичности.

Прежде чем перейти к конкретному анализу, автор анализирует социолингвистические аспекты сравнения феноменов Стандартного английского и черного английского. В статье прослеживаются причины антагонизма языковых идентичностей главных героев романа Э. Уокера “Пурпурный цвет”. Автор также уточняет общие принципы использования диалектики в работах А. Бабасовой и А. Джафарзаде.

Ключевые слова: языковая личность, языковые идентичности азербайджанских и английских писательниц.

SUMMARY
BANOVSHA MAMMADOVA
LANGUAGE IDENTITY AND DIALECTICISMS OF ENGLISH AND AZERBAIJANI
WOMEN WRITERS

(General introduction to the analysis)

The linguistic identity of English-speaking and Azerbaijani women writers are analyzed in the article. The strategies of T. Morrison, E. Walker, A. Babayeva and A. Jafarzadeh in the use of dialecticisms in language identity are followed in the frame of the article. The author analyzes the sociolinguistic aspects of the comparison of the Standard English and Black English phenomena before moving on to specific analyzes. The article traces the reasons for the antagonism of the language identities of the protagonists of E. Walker's novel “The Color Purple”. The author also clarifies the general principles of the use of dialectics in the works of A. Babayeva and A. Jafarzadeh.

Key words: language personality, language identities of Azerbaijani and English women writers.

